

**RASA BINGUNGE PARAGA UTAMA WANITA SAJRONE NOVEL TEMBANG RARAS ING TEPIS RATRI
ANGGITANE SUNARYTA SOEMARDJO
(TINTINGAN PSIKOANALISIS SIGMUND FREUD)**

Dianti Lutfiana Ulfa

Pembimbing: Prof. Dr. Hj. Darni, M. Hum
S-1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Surabaya
Diantiulf16020114027@mhs.unesa.ac.id

Abstrak

Bingung yaiku kahanan indhividhu nalika pepenginan lan pamikiran ora bisa nglaras manunggal dadi siji. Ndadekake manungsa ora bisa nemtokake apa kang kudu dilakoni. Rasa bingung mujudake salah sawijine masalah kajiwan kang kerep dirasakake dening manungsa. Rasa bingung sajrone diri manungsa pranyata narik kawigaten pengarang kang dilebokake minangka prakara sajrone karya sastra. Salah sawijine karya sastra kang ngangkat perkara bingung yaiku novel *Tembang Raras Ing Tepis Ratri* Anggitane Sunaryata Soemardjo

Adhedhasar andharan kasebut underan panliten iki yaiku (1) Kepriye struktur kapribadene paraga utama wanita, (2) Kepriye wujud rasa bingunge paraga utama wanita, (3) Apa payebab rasa bingunge paraga utama wanita, lan (4) Kepriye mekanisme pertahanan ego paraga utama wanita. Tujuwan saka panliten iki kanggo ngandharake struktur kapribaden, wujud rasa bingung, panyebab rasa bingung lan mekanisme pertahanan egone paraga utama wanita sajrone novel *Tembang Raras Ing Tepis Ratri*.

Panliten iki kalebu jinis panliten dheskriptif kualitatif kanthi tintingan psikologi sastra teori psikoanalisis Sigmund Freud. Dhata panliten iki yaiku tembung lan ukara sajrone novel *Tembang Raras Ing Tepis Ratri*. Banjur dhata kang dikumpulake kanthi teknik maca, cathet, lan nglompokake diolah kanthi methodhe dheskriptif analisis kanthi cara njlentrehake data banjur dianalisis.

Asile panliten iki kaperang dadi papat. (1) Struktur kapribaden miturut Sigmund Freud yaiku Id, Ego, lan Super Ego. (2) Wujud rasa bingunge Asih kaperang dadi papat yaiku, mangu-mangu, nangis, nglamun lan *overthinking*. (3) Panyebab rasa bingunge Asih kaperang dadi papat yaiku katresnan, kekancan, paseduluran lan tresna marang wong tuwa. (4) *Mekanisme Pertahanan ego* ana telung perangan yaiku *represi* nalika Asih eling ngenani sesambungane karo tilas pacare biyen dheweke sadhar lan enggal mentas nyawang kasunyatan ateges ora pengin katut banyune pangrasa. *Sublimasi* nalika Asih luwih milih nglayani pasiene tinimbang mikirake masalah kang marai pikirane judeg, kajaba kuwi Asih uga milih dolan mlaku-mlaku adoh kanggo ngilangake *stress*-e. *Rasionalisasi* nalika Asih nyoba nampa lelakon uripe kanthi cara ekhlas lan nganggep yen perkara kang dialami bakal bisa dipungkasi yen dheweke nduwe krenteg kang tumemen jalaran manungsa urip kuwi wis diparingi akal lan budi.

Tembung wigati: Psikologi kapribaden, Kecemasan Neurotik, Rasa Bingung.

PURWAKA

Landhesan Panliten

Sastra Jawa mujudake karya sastra kang ngrembaka ing tanah Jawa. Cundhuk karo pamanggihi Hutomo (1997:39) kang ngandharake yen karya sastra diwujudake lumantar basa, sastra Jawa uga diandharake lumantar basa jawa kanthi cara lisan utawa tinulis. Basa kang digunakake uga beda karo basa sapadinan amarga basa kang dipilih awujud basa rinengga utawa basa kang endah. Sastra Jawa diperang dadi petang periode, salah sijine yaiku sastra jawa modern. Miturut Darni (2015:3) sastra jawa modern mujudake asil reiptan Jawa kang urip lan ngrembaka ing satengahe masyarakat Jawa ing jaman saiki.

Jinis sastra Jawa modern iki ora padha karo jinis sastra Jawa kang ngrembaka ing Keraton. Gayut karo kuwi

Rass (1985:11) ngandharake yen sastra Jawa modern nduweni jinis-jinis sastra kang meh padha karo sastra Barat, yaiku cerkak kang bisa disebut *short story*. Cerbung diarani *long story*, geguritan diarani *poem*, lan novel. Novel mujudake karya sastra awujud gancaran kang nduweni reroncen crita kang dawa. Akeh banget perkara kang ana ing crita kasebut. Nurgiyantoro (2009:9) ngandharake yen novel mujudake kaca pangilon saka panguripane manungsa, cara ngandharake aspek kamanungsan kang jeru sarta tema lan prakara kang ditulis sajrone novel saemper karo kanyatan.

Bab kanyatan dijlentrehake lumantar unsur pamangune novel. Kanyatan kasebut ora bisa uwal saka panguripane manungsa, mula sajrone crita fiksi ana kang jenenge paraga lan pamaragan, amarga tuwuhe crita

sajrone karya sastra disebabake anane masalah kang disandhang dening paraga.

Masalah kang disandhang dening paraga saliyané masalah sosial uga ngenani masalah kajiwan. Perkara kasebut awujud rasa pangrasa paraga, kaya dene seneng, gela, isin, wedi, lan sapanunggalane. Perkara kuwi kalebu masalah kang diakibatake problem batin utawa problem kajiwan (Hidayat lan Herdi, 2013:29). Paraga sajrone crita nduweni kalungguhan kang wigati amarga tanpa anane paraga ora bakal mbentuk aluring crita. Saben paraga digambarake kanthi maneka warna sipat kaya dene sipate manungsa. Miturut Nurgiyantoro (2009:167) paraga sajrone crita minangka punggawa kang menehi pesen, amanat, moral, utawa sawijining bab kang diandharake pangripta lumantar karya sastra marang pamaca.

Antarane sastra lan psikologi kuwi padha-padha ngrembug ngenani manungsa (Endraswara, 2011:97). Psikologi ngrembug kahanan jiwane manungsa kanthi prakara kang nyata, dene sastra nyinaoni kahanan jiwane paraga kang asipat *imajinatif*. Ancas psikologi sastra yaiku ngerteni aspek-aspek kajiwan kang kinandhut sajrone karya sastra (Ratna, 2013:342). Panliten psikologi sastra ngonceki paraga lan wewatekane paraga kang digandhengake karo aspek sastra amarga nalika pangripta nulis karya sastra, paraga lan wewatakane mujudake salah sawijine unsur pamangun karya sastra kang ana gegayutane karo kahanan psikologi jiwane manungsa.

Novel *Tembang Raras Ing Tepis Ratri* nyritakake konflik paraga mligini konflik batin kang ditandhang paraga utamane. Novel kang nengenake masalah batine paraga utama iki kaangit dening Sunaryata Soemardjo. Novel iki dicethak ing taun 2018. Nitik saka taun diriptane, novel *Tembang Raras Ing Tepis Ratri* kang sabanjure bakal dicekak dadi TRITR yaiku novel kang kalebu ing episode *roman picisan* utawa sastra panglipur wuyung. Sunaryata Soemardjo salah sawijine sastrawan Jawa kang uga medhar reiptane migunakake basa Indonesia. Karya sastra kang wis ditulis awujud cerkak, cerbung lan geguritan. Kabeh mau kapacak sajrone majalah Jaya Baya lan Panjebar Semangat. Karya kang awujud buku antarane yaiku *Salam Sopan Saka Gunung Gamping* (kumpulan geguritan), *Amrikan Kembang Kopi* (novel), *Lawang Pungkasan* (kumpulan cerkak) lan isih akeh liya-liyane. Dene wujud karya sastra kang migunakake basa Indonesia uga awujud puisi lan cerpen. Kabeh mau kapacak ing Radar Bojonegoro. Buku basa Indonesia kang wis terbitake yaiku Sajak Buat Guruku, Kreatifitas siswa-siswa semesta, lingkaran jati lan liya-liyane.

Adhedhasar landhesan perkara ing ndhuwur tujuan panliten iki ana papat. Kapisan ngandharake struktur kapribadene paraga utama wanita. Kapindho kandharake wujud rasa bingung kang ditandang dening paraga utama

wanita. Kaping telu, ngandharake bab kang njalari tuwuh rasa bingung kasebut. Kaping papat yaiku ngandharake mekanisme pertahanan ego kang digunakake dening paraga utama wanita.

Masalah kang bakal diteliti ing panliten iki yaiku rasa bingung. Rasa bingung yaiku salah siji wujud *kecemasan*. Krana objek kang bakal diteliti yaiku rasa bingung kang ana gegayutane karo *kecemasan*, mula tintingan kang bakal digunakake yaiku psikologi sastra teori Sigmund Freud. Bab kang bakal ditengenake yaiku ngenani dinamika kapribaden, mligine teori *kecemasan*. *Kecemasan* utawa rasa sumelang yaiku fungsi ego kanggo ngelingake pawongan ngenani anane prakara kang bisa nyilakani dheweke (Alwisol, 2019:24).

Rasa cemas bisa dianggep pangrasa kang umum lan biyasa nalika ngadhepi masalah abot. Nanging yen terus-terusan dirasakake bisa dadi masalah kang gedhe. Bab kang njalari anane rasa sumelang kuwi macem-macem, miturut Freud salah siji sumber kecemasan yaiku *traumatik kelahiran*. Proses lairan kang ora lancar saengga nyebabake rasa kelangan bisa dadi prototip ing rasa kelangan sabanjure, kayata ditinggal ing papan kang sepi, kelangan anak utawa wong tuwa lan prakara katresnan. Rasa sumelang dhewe tuwuh nalika pawongan ora siyap ngadhepi inciman.

Freud merang *kecemasan* dadi telung jinis, yaiku *kecemasan realistik* (*realistic anxiety*), *kecemasan neurotik* (*neurotic anxiety*) lan *kecemasan moral* (*Moral anxiety*). Dideleng saka jinis kecemasan Freud, rasa bingung kang dirasakake dening paraga utama wanita kalebu jinis *neurotic anxiety* utawa *kecemasan neurotik*. *kecemasan neurotik* yaiku rasa wedi kang dirasakake pawongan kanggo ngadhepi ukuman kang bakal ditampa saka wong tuwa utawa panguwasa liya yen pawongan kasebut mujudake kekarepane kanthi carane dhewe, kang diyakini dhewe bakal nuwuhake ukuman. Kamangka sajrone kecemasan neurotik ukuman lan paraga kang menehi ukuman asipat ora nyata. Saka andharan kasebut bisa dijupuk dudutan yen *kecemasan neurotik* yaiku rasa kuwatir kang mangon ing pangrasane dhewe, ora awujud nyata.

Panliten iki nggunakake tintingan psikologi sastra mligine nggunakake teori psikoanalisis Sigmund Freud. Panliten iki namung winates marang konflik batin awujud rasa bingung kang ditandang dening paraga utama wanita sajrone novel TRITR anggitane Sunaryata Soemardjo. Kajaba kuwi, kanggo njlentrehake wujud bingung paraga utama wanita, panliti nggunakake konsep bingung, titikan lan wujud bingung duwekane honestdocs.id lan Abdullah. Wujud bingung arupa mangu-mangu, nangis, nglamun lan *overthinking*. Panliten iki uga nggunakake teori penyengkuyung kanggo nganalisis objek panliten. Teori psikologi sastra duwekane Minderop lan Endraswara kang

ngandharake yen kajian sastra mawas karya sastra minangka aktivitas kajiwan.

METODHE PANLITEN

Panliten Rasa Bingunge Paraga Utama Wanita sajrone Novel *Tembang Raras ing Tepis Ratri* iki kalebu panliten kualitatif deskriptif. Panliten kang luwih nengenake sesambungan antarane konsep tinimbang angka-angka (Endraswara, 2011:5). Metodhe iki digunakake kanggo ngandharake fakta ngenani paraga utama wanita sajrone Novel *TRITR*. Metodhe iki mujudake tata cara kanggo medharake masalah kanthi cara nggambarake kahanane objek panliten.

Sumber dhata sajrone panliten sastra yaiku awujud karya sastra, dene dhata formal awujud tembung-tembung, ukara, lan wacana (Ratna, 2009:47). Sumber dhata sajrone panliten iki migunakake Novel kanthi irah-irahan *Tembang Raras ing Tepis Ratri*. Novel iki dianggit dening Sunaryata Soemardjo ing taun 2018, kanthi cacah 194 kaca lan 30 sub bab. Dhata utama sajrone panliten kualitatif deskriptif iki awujud tembung-tembung, frasa, utawa ukara-ukara. Tembung utawa ukara kang dimaksud yaiku tembung utawa ukara kang diucapake dening paraga sajrone novel *Tembang Raras ing Tepis Ratri* kang ana sesambungane karo underane panliten.

Tata cara nglumpukake dhata kanggo panliten iki kanthi teknik kapustakan. Teknik kasebut tegese yaiku nglumpukake dhata kanthi sumber buku, majalah lan sapanunggalane kang ana ing perpustakaan, Kartini (sajrone Utomo, 2001:7). Kanggo ngasilake dhata nggunakake teknik maca lan nyathet lan sabanjure menehi tandha marang bab kang dipilih.

Panliti anggone nganalisis dhata sajrone panliten iki nggunakake prosedur analisis kaya ing ngisor iki:

1. Nyathet sakabehe dhata sajrone novel *TRITR*
2. Milih lan nglumpukake dhata adhedhasar underane panliten lan teori sing digunakake.
3. Nganalisis dhata adhedhasar underane panliten kanthi cara nggayutake teori psikologi kapribaden Sigmund Freud.
4. Njupuk dudutan saka kabeh asile panliten.

ANDHARAN

4.1 struktur Kapribadene Paraga Utama Wanita

4.1.1 Id

Id kang dinduweni paraga Asih sajrone novel *TRITR* diperang dadi telu. Loro ing antarane nduweni gegayutan minangka rong bab kang tetandhingan. Rong bab kasebut kang njalari tuwuhe rasa bingunge paraga utama. Luwih cethane diandharake ing sub tema ngisor iki.

Kepengin Nglalekake Tilas Pacare

Lelakon urip sadurunge kasebut njalari tuwuhe kepenginan (id) sajrone paraga Asih. Dheweke kepengin nglalekake Prono. Asih emoh seneng-seneng sandhuwure sedhihe Arini. Kaya kang dijlentrehake ing pethikan ngisor iki.

Sawise kedadeyan Arini pisah karo Prono, Prono banjur nyedhaki Asih karepe nelakake rasa tresnane, nanging Asih ora gelem. Jalaran rumangsa isin lan kadosan marang Arini. Dosa lan wirange marang Arini kepengin dibuwang lan dilalekake. Kepengin mbukak lembaran panguripan anyar senajan ora gampang dilakoni. (Soemardjo, 2018: 13)

Id saka paraga Asih kasebut mlaku adhedhasar prinsip pemarem saka pepenginan, kanthi tujuwan maremake ati. Kepenginan kang tuwuh kasebut kanggo nekan rasa tegang lan lara kang dirasakake saengga dheweke bisa ngrasakake rasa bungah. Rasa tegang lan lara kang dimaksud yaiku rasa salah lan wirange Asih marang Arini. Yen dideleng saka tumindake Asih lan Prono ing Polindes pancen kurang pener. Senajan kekarone ora nglakoni tumindak kang nerak paugeran nanging kudune kekarone bisa njara pangrasane Arini minangka bojone Prono. Asih uga nyadhari tumindake kang ora samesthine. Sabanjure kedadeyan kasebut dadi pepalang tumrap laku uripe Asih dhewe, amarga tansah nglibet ing batin lan pikirane. Saka anane rasa kasebut banjur tuwuh kepenginan saka dhiri pribadine Asih kanggo nglalekake kedadeyan kasebut senggga dheweke bisa nerusake laku uripe tanpa nandang beban.

Kepengin Sesandhingan karo Tilas Pacare

Urip sesandhingan antarane manungsa lan manungsa liyane pancen wis dadi titikane manungsa minangka makhluk sosial. Saben manungsa mesthi mbutuhake liyan kanggo nerusake panguripan. Manungsa bisa urip sesandhingan minangka tangga, dulur utawa pasangan. Urip pasang-pasangan utawa jejodhoan pancen wis dadi kodrate priya lan wanita. Nanging kita ora ngerti lan ora bisa milih bakal urip jejodhoan karo sapa, kapan lan kepriye. Semono uga karo Asih kang kepengin sesandhingan karo Prono tilas pacare. Rasa tresna kang uga isih dirasakake dening Asih marang Prono ndadekake dheweke nduweni kepenginan sesandhingan karo Prono. Kepenginan iki cetha yen tetandhingan karo kepenginane Asih sing liyane, mligine kepenginan kang kadhang tuwuh kanggo nglalekake Prono. Rong kepengina iki genti genten tuwuh ing batine Asih. Nalika Asih eling kedadeyan ing Polindes rong taun kepungkur mula batine otomatis nolak kanggo sesambungan karo Prono. Nanging nalika dheweke eling wektu kang nyenengake bareng Prono mula tuwuh ing batine yen dheweke isih tresna

marang Prono lan bakal nerusake rasa tresnane. Kaya kang diandharake ing pethikan ngisor iki.

Rasa sedhik sing nate dialami kaya ora nate kelakon. Asih banjur ngenam pangarep-arep anyar. Kapan-kapan saupama mas Prono ngontak utawa kirim SMS ngajak mlaku-mlaku arep dilanggati temenan. Kanggo apa kelara-lara yen batine isih nyimpen rasa tresna. (Soemardjo, 2018: 52)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake pangarep-arepe Asih kang arupa angen-angen. Dheweke kepengin mlaku-mlaku bareng Prono. Kajaba kuwi Asih uga nduweni kekarepan nglanggati tresnane Prono kanthi temenan. Nanging dheweke mung bisa angen-angen amarga dheweke ngrasa yen saben ketemu Prono sing dieling mung kedadeyan ing Polindes rong taun kepungkur. Iki mertandhani yen Asih isih nduweni struktur kapribaden kang arupa *Id* luwih teka siji. Dheweke isih angen-angen lan ora nindakake apa-apa kanggo mujudake *Id*-e kuwi. *Id* kasebut uga nuduhake yen nalurine Asih minangka makhluk sosial uga isih ana. Dheweke isih mbutuhake manungsa liya mligine priya kanggo urip sesandhingan. Kapenginane kasebut tuwuh lan mlaku adhedhasar rasa senenge marang Prono. Mula tujuwan saka tuwuhe *id* kasebut ora liya kanggo nggayuh rasa senenge.

Kepengin Nggoleki Bapak

Rasa tresnane wong tuwa marang anak pancen ora ana tandhingane. Nanging tresnane anak marang wong tuwa uga ora kalah gedhene. Semono uga rasa tresnane Asih marang wong tuwane. Urip wiwit cilik ora ketunggon bapak sejatine ndadekake cilik atine Asih. Dheweke kerep minder karo kanca-kancane sing nduweni wong tuwa jangkep. Nalika ngrasa nelangsa, dheweke malah luwih semangat kepengin mangerteni kabar lan kahanan bapak saiki. Kepenginane Asih kanggo nggoleki bapak bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Ngene rasane nduwe wong tuwa sing ora jangkep. wiwit biyen sing dingerteni mung pitutur lan ngendikane ibune. Dene bapak saben takon ibune mung diwangsul, ibu saiki ora pirsu. Dumadakan atine kangen. Kangen marang bapak. Figure bapak sing diimpimpi. Mendah dene tentreme urip iki uga ana Bapak. Asih banjur nduwe karep maneh arep nlusur wong tuwane lanang. (Soemardjo, 2018: 117)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake kepenginane Asih nggoleki bapak. *Id* paraga Asih kasebut mlaku adhedhasar pemarem saka pepinginan. Tujuwane kanggo nekan rasa tegang lan lara kang dirasakake saengga dheweke bisa ngrasakake rasa bungah. Rasa lara kang bisa

dideleng saka pethikan ing ndhuwur yaiku rasa nelangsane Asih amarga ora ditunggoni Bapak. Wiwit cilik namung ngerti pitutur saka ibune, kamangka nalika wis wiwit dewasa figur bapak uga dibutuhake. Mula saka kuwi banjur tuwuh kepinginan saka dhiri pribadine Asih kanggo nggoleki Bapak. Kepenginan kasebut tuwuh kanggo maremake ati kang kepingin urip bebarengan karo wong tuwa jangkep.

Kepengin Urip Kaya Wanita Salumrahe

Urip wanita salumrahe kang dimaksud ing kene yaiku ing babagan katresnan. Kanthi umume ora mung wanita nanging panguripane manungsa salumrahe. Priya utawa wanita padha-padha bakale urip sesandhingan minangka pasangan. Wis dadi kodrate manungsa urip jejodhohan. Apa maneh kanggone wanita kang dianggep minangka makhluk kang lemah lan mbutuhake priya ing panguripane. Anggone jejodhohan, wanita lan priya mesthi wae beda amarga wanita tansah diuber wektu. Yen ana wanita kang isih legan ing umur telungpuluhan mula wis diarani prawan kasep. Pancen ora ana teori kang ngrembag perkara watesan umur kanggo urip jejodhohan. Mung wae perkara kuwi wis kaya dadi budaya ing masyarakat Jawa.

Andharan ing ndhuwur trep karo apa kang dialami dening Asih. Senajan sikepe ora kegawa omongane tangga-teparone utawa uwong ing sakiwa tengene, Asih dhewe uga isih nduweni pangangen-angen bisa urip kaya wanita salumrahe. Tegese dheweke isih pengin mangan balewisma bareng priya kang ditresnani lan uga nresnani slirane. Kepenginan saka paraga Asih kasebut bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Satemene Asih wis bisa gawe dudutan. Nanging dheweke emoh mutusi kepriye lakon sabanjure. Ing batin mung tansah nandur pangarep-arep, muga-muga kahanan iki ora pedhot ing satengahe dalan. Senajan bola-bali nandang sing ora ngepenaki ati, nanging dheweke isih uga pangarep-arep bisa nglakoni urip sing samestine, nglakoni minangka kodrate wanita umume. (Soemardjo, 2018: 153)

Pethikan kasebut nuduhake *Id* saka paraga Asih. Wujud *id* kang kagambar ing andharan kasebut yaiku pangarep-arepe Asih supaya bisa nglakoni urip samesthine. *Id* paraga Asih kasebut mlaku adhedhasar pemarem saka pepinginan. Tujuwane kanggo nekan rasa tegang lan lara kang dirasakake saengga dheweke bisa ngrasakake rasa bungah. Dheweke kepengin nglakoni urip minangka kodrate wanita, yaiku mangan balewisma karo wong kang ditresnani.

2.1.2 Ego

Ego awujud tumindak nyata kang ngrembaka saka id. Id kang isih arupa angen-angen durung ngerti antarane khayalan lan kasunyatan coba diwujudake dening ego arupa tumindak. Tujuwan saka tumindak kang dilakoni manungsa adhedhasar id kasebut supaya bisa muasake kepenginan utawa kekarepane ing pikirane. Semono uga karo paraga Asih. Saka saperangan id kang dinduweni, dheweke uga nduweni cara kanggo nggayuh kepenginan kasebut. Ego kang ana ing kapribadene paraga Asih bisa dieleng saka pethikan ing ngisor iki:

Nampa Tetepungane Priya Liya

Minangka wanita kang wis cukup umur kepara kasep, Asih uga pengin nduweni kulawarga lan mangun balewisma bareng priya sing disenengi. Kapinginan kasebut minangka samubarang kang wajar tumrape kabeh wanita. Umur kang wis ngancik telungpuluh taun luwih dadi perkara utama kang njalari wanita wiwit gupuh lan bingung kepriye carane oleh jodho. Kajaba kuwi dorongan teka njaba uga banget mangaribawani tumrap pamikirane wanita ngenani bab jejodhoan. Bisa uga dorongan-dorongan kasebut nyebabake tekanan batin sarta ndadekake wanita saya sensitif pngrasane ngenani bab jodho. Saya gedhe tekanan kang diwenehake uga saya gedhe akibate. Tekanan kang gedhe bisa nganti ndadekake indhividhu dadi *depresi*. Semono uga kang dialami dening Asih. Kapenginan kasebut kang njalari tuwuhe ego. Ego-ne Asih diprabawani dening prinsip kasunyatan kanggo nuruti prinsip kasenangan id. Salah siji tumindak kang dilaksanakake dening Asih kanggo nuruti kapenginan yaiku nampa tetepungan karo Yono. Kaya kang diandharake ing ngisor iki.

Yono kandha kepengin ngajak metu mlaku-mlaku. Tanpa nenimbang apa-apa pangajake Yono diiyani. Ora let suwe kendharaan tleser-tleser metu saka plataran nuju arah kutha Nganjuk. Asih lungguh njenjeri Yono nyekel setir. (Soemardjo, 2018: 38)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Asih wis mujudake kanthi nyata apa sing dadi id-e awujud nampa pitepungan karo Yono. Dheweke wiwit gelem mbukak atine kanthi cara nampa pangajake Yono. Ego-ne Asih yaiku nglakoni tumindak sing dirasa bener nalika kuwi. Senajan dijlentrehake yen Asih nampa pangajake yono tanpa nenimbang apa-apa nanging dheweke wis nduwe kepenginan mbukak atine sajembar-jembare kanggo Yono. Dadi bisa dimangerteni yen ego-ne Asih wayah kuwi ana ing alam sadhare. Sadhar yen kepengin mbukak lembar anyar ing panguripane, sarta sadhar yen kepengin ucul saka Prono. Nampa pitepungan karo priya liya uga mujudake carane Asih mujudake Id-e kang kepengin nglalekake Prono.

Dolan bareng Tilas Pacare

Tresna kuwi tuwuh saka ati tanpa bisa milih kaggo sapa tresna bakal diwenehake. Bisa uga yen saiki gething sesuk bakale nyandhing utawa suwalike. Sing mesthi wong yen wis kadhung tresna bakal bisa nampa kepriye wae kahanane wong kang ditresnani. Semono uga karo Asih, dheweke pancen ngakoni yen isih nyimpen rasa tresna marang Prono, senajan Prono wis nglakoni tumindak kang ndadekake wirange Asih. Saking gedhene rasa tresnane Asih marang Prono ndadekake dheweke angel nglalekake Prono. Sejatine, Asih kepengin terus sesandhingan karo Prono. Nyambung taline asmara kaya dene priya lan wanita salumrahe. Kepenginan kasebut mujudake id saka paraga Asih kang kadhang kala tanpa disadhari tuwuh saka batine. Id kasebut njalari tuwuhe ego kanggo nggayuh rasa senenge. Tumindak nyata kang dilakoni dening Asih kanggo nggayuh kapenginan kasebut kanthi cara dolan bareng Prono. Kabukten saka pethikan ing ngisor iki

Ah kok kaya ngipi wae. Mau esuk Asih ngarep-arep SMS saiki wonge dhewe sing teka. Sauntara jagongan, Prono ngajak mlaku-mlaku metu menyang kutha. (Soemardjo, 2018: 55)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake rong wujud struktur kapribaden, yaiku *id* lan *ego*. *Id* kang kagambar ing pethikan kasebut yaiku angen-angene Asih. Wujud angen-angene yaiku pangarep-arepe oleh SMS utawa kabar teka Prono. Nanging kasunyatanane malah ngluwihi pangarepe. Panampane Asih marang pangajake Prono mujudake ego-ne kanggo nggayuh apa kang dikarepake. Ego kasebut ana ing alam sadhar lan ora sadhar. Sadhar yen dheweke isih tresna marang Prono lan ora perlu selak terus-terusan. Dheweke uga pengin sesandhingan karo wong kang ditresnani. Nanging ego kasebut uga ana ing alam ora sadhar. Asih ora eling yen dheweke kudu ngugemi niyate nglalekake Prono jalaran rasa wirange. Ego kasebut lumaku padha dene prinsip kang ora kenal moral. Nuduhak yen Asih nglakoni mentingake kekarepane lan awake dhewe tinimbang wong liyane. Panampane Asih marang pangajake Prono mujudake ego-ne kanggo nggayuh apa kang dikarepake. Ego kasebut ana ing alam sadhar lan ora sadhar. Sadhar yen dheweke isih tresna marang Prono lan ora perlu selak terus-terusan. Dheweke uga pengin sesandhingan karo wong kang ditresnani. Nanging ego kasebut uga ana ing alam ora sadhar. Asih ora eling yen dheweke kudu ngugemi niyate nglalekake Prono jalaran rasa wirange. Ego kasebut lumaku padha dene prinsip kang ora kenal moral.

Nuduhak yen Asih nglakoni mentingake kekarepane lan awake dhewe tinimbang wong liyane.

Njaluk Pambiyantune Kanca

Wis dadi lumrahe yen pawongan urip ing masyarakat nyuwun tetulung utawa padha paring tetulug marang liyan. Tumindak kang kaya mangkono wis dadi kuwajibane manungsa minangka makhluk sosial. Sapa wae yen gelem lan seneng paring tetulung uga bakal antuk pitulungan saka wong liya. Padha dene karo Asih. Dheweke pancen kalebu wong kang apik, ngrapyak lan seneng tetulung marang sapa wae tanpa pilah pilih. Nanging sikepe marang Yono ndadekake dheweke rada rikuh lan sungkan yen arep nyuwun pitulungan lan pambiyantune Yono. Bab iki ngenani sesambungan Asih lan bapake. Wis suwe Asih kepengin ketemu bapake. Senajan bapake wis tumindak ora adil marang dheweke lan kulawargane, nanging Asih minangka anak tetep nduweni rasa tresna marang wong tuwane. Dheweke kepengin mujudake rasa tresnane kasebut kanthi cara nyuwun tulung marang Yono. bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Asih banjur ngrancang arep nilpun Yono.
Senajan rada rikuh nanging gandheng
adrenge ati selak kepengin ngerti bapakne.
Pungkasan ditekati nilpun Yono.
(Soemardjo, 2018: 119)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Asih pancen bener-bener kepengin ngerti bapakne. Pangarep-arep bisa ketemu bapakne ora mung dadi angen-angene. Kagambaer saka tumindak nyata kang dilakoni Asih kanggo mujudake kapenginane kasebut. Id saka paraga Asih kang kepengin nggoleki Bapakne diwujudake kanthi tumindak nyuwun pambiyantu Yono. Egone mlaku adhedhasar prinsip *realis*. Apa wae dilaksanakake kanggo nggayuh kapenginane.

4.1.3 Superego

Asih kalebu wong tansah ngati-ati anggone nglakoni tumindak. Dheweke wedi yen apa kang dilakoni salah lan nyebabake cilakane dhewe utawa cilakane liyan. Mula saka kuwi anggone nggayuh kekarepane ora tumindak sekarepe dhewe. Anggone nindakake samubarang Asih tansah mikir bola-bali apa kang ditindakake wis bener lan trep ing aturan masyarakat. Bab kasebut ndadekake dheweke tansah rangu-rangu saben njupuk kaputusan kang gegayutan karo kekarepane. Sikepe Asih sing kaya mangkono kalebu indhividhu kang nduweni rasa wedi kang luwih.

Adil

Adil yaiku sikep kang ora pilih sih antarane siji lan liyane. Wong kang nduweni sikep adil mesthi wong kang jujur. Tanpa mandeng lan condhong ing salih siji pehak. Wong kang adil mutusake perkara kanthi cara milih kaputusan kang cocog kanggo awake dhewe uga kanggo wong liya. Semono uga karo Asih nalika mutusake perkara antarane dheweke lan Yono. Asih ora bisa nampa Yono mula dheweke jujur marang Yono ngenani pangrasane. Satleraman pancen ngarani Yono, nanging yen dipikir-pikir maneh yen dheweke nglakoni sesambungan tanpa didhasari tresna mula sabanjure bakal ngarani Yono lan dheweke. Tumindak Asih kasebut bisa dideleng saka pethikan ingngisor iki.

Dheweke ngrumangsa yen saiki pangrasane wis alum utawa garing. Yen wis kaya ngono iki banjur arep kepriye. Dheweke wis bola-bali sinau nresnani mas Yono, nanging dikapak-kapakake rasane kok agel. Ana panemu sing ngandhakake yen wanita iku ora prelu nresnani, nanging sing wigati ana priya sing nresnani wis cukup. Nanging kanggone Asih sing kaya ngono iku dheweke ora bisa nampa. Kudu ana tresna sing imbang. Antarane priya lan wanita jroning jejodhowan kudu padha-padha nresnani, lan padha-padha nduwe rasa tresna. Njur kepriye carane, dheweke sing isih bingung. (Soemardjo, 2018: 71)

Minangka wanita modern, Asih ora bisa yen namung nampa katresnane Yono. Dheweke uga kepengin andum katresnan padha-padha nresnani siji lan sijine. Nanging kahanane ora isa kaya sing dikarepake Asih. Dheweke ora bisa bali males katresnane Yono. Tinimbang meksa rasa tresnane supaya tetep sesambungan karo Yono, dheweke milih mundur. Asih emoh ngarani Yono kanthi cara nampa katresnane tanpa bisa males.

Njaga Pangrasane Wong Wadon liya

Wanita mujudake indhividhu kang sensitive pangrasane. Tegese yaiku gampang krasa lan rumangsa. Bab kasebut ndadekake wanita angel anggone nglalekake lelakon lan kedadeyan kang nyabet pangrasane. Babagan kasebut uga disadhari dening Asih. Kanggone Asih dheweke pancen angel kanggo nglalekake lelakon ing jaman semono. Apa wae wis dilakoni kanggo nglalekake. Wiwit ngadoh saka Prono, ndherekake ibune ing Nganjuk, nganti pedhot sesambungan suwene rong taun sadurunge Prono bali maneh ing panguripane. Nanging kabeh kuwi ora gapang dilakoni, kalebu nglalekake rasa tresnane marang Prono. Kapenginan mbukak lembaran anyar nganti nampa pitepungane priya liya isih durung bisa nyingkrihake rasa tresnane marang Prono.

Dheweke sadhar yen dheweke wanita lan ora bakal nglarani wanita. Senajan Asih isih nduwe rasa tresna marang Prono nanging nganti kapan wae dheweke ora bisa nampa Prono. Bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Yen karo mas Prono kanthi sajujure Asih ngrumangsani duwe rasa tresna. Suwalike mas Prno uga bola-bali nelakake rasa tresnane. nanging Asih kepeksa nulak, jalaran wis janji marang awake dhewe ora bakal nampa katresnane mas Prono mbok nganti kapan wae. Dheweke ora bisa lali marang Arini, tilas sisihane Prono sing saiki wis omah-omah lan nduwe anak. (Soemardjo, 2018: 71)

Nganti kapan wae aku ora bisa Mas. Aku isih rumangsa kadosan karo mbak Arini tilas garwa panjenengan. Mbak Arini nganti nyuwun pegat jalaran saka aku Mas. (Soemardjo, 2018: 111)

Sikepe Asih kang tansah njaga pangrasane Arini kasebut mujudake superego saka struktur kapribadene Asih. Sikep kasebut adhedhasar norma kang ana sajrone panguripane masyarakat. Senajan Asih bisa nyambung taline asmara karo Prono nanging dheweke nulak nglakoni. Dheweke isih sadhar yen kuwi tumindak kang kleru. Minangka wanita kang nduweni pangrasa, Asih tansah njaga pangrasane wanita liyan. Mendahneya larane yen nyawang priya kang ditresnani biyen sesandhingan karo wanita kang dianggep slingkuhane biyen. Yen nganti Asih nuruti Egone mula bakal kabukten yen pancen Asih seneng karo Prono lan bakal ngrebut Prono saka Arini. Mula kajaba njaga pangrasane wanita liya, Asih uga njaga awake dhewe saka fitnah kang bakal sumebar.

Dedunga Marang Gusti

Ibadah marang Gusti wis dadi kuwajibane kabeh umat beragama. Saben agama nduweni cara ibadah kang beda-beda. Kanggone umat muslim cara mujudake keyakinane marang Gusti yaiku nindakake shalat. Asih minangka umat muslim kang taat agama uga ora ninggalake kuwajibane kasebut. Akehe perkara kang diadhepi sajrone panguripane sabendina ora dadi pepalang tumrap dheweke anggone nindakake kuajiban. Perkara kasebut saya ngraketake sesambungane kelawan Gustine. Kaya dene nalika dheweke ngadhepi perkara kang ora bisa dipungkasi kanthi pambiyantune wong liya, jalaran perkara kasebut namung bisa diwangsuli dening keyakinane dhewe. pungkasan Asih ndedonga marang Gusti Allah kanggo nyuwun pambiyantu lan pitedah. Apa ang ditindakake ening Asih kabukten saka pethikang ing ngisor iki.

Jejodhoan ora mung mburu seneng, nanging mburu bagya mulya selawase. Rasa kuwatir banjur muncul maneh. Mas Satyo apa tresna marang dheweke. Saumpama tresna apa dheweke tresna kanggo selawase. Pitakon sing ora bisa diwangsuli wong liya kajaba saka keyakinane dhewe. Asih yen wengi ajeg tangi shalat istikharoh, nyuwun pituduh saka Gusti Allah. (Soemardjo, 2018: 161)

Kanggo mangsuli pitakonane dhewe, Asih ora bisa njaluk pambiyantu marang liyan. Pitakonane kasebut namung bisa diwangsuli dening keyakinane dhewe. Mula saka kuwi saben ngadhepi perkara kang ditandang, Asih ora bisa uwal saka pitedahe Gusti Allah. Kaya dene kang kaandharake sajrone pethikan kasebut. Nalika dheweke bingung perkara sesambungane kelawan Satyo kang durung ngerti kepriye mbesuke, dheweke ndedongan marang Gusti Allah kanthi nindakake shalat istikharah. Shalat istikharah mujudake salah siji shalat sunah kang ditindakake ing wayah wengi. Paedahe yaiku supaya oleh pituduh kanggo mungkasi perkara kang ditandhang, kaya dene bingung nemtokake rong pilihan.

4.2 Wujud Rasa Bingunge Paraga Utama Wanita sajrone Novel Tembang Raras ing Tepis Ratri

Wujud bingung kang ditandang dening paraga utama wanita sajrone novel iki dikelompokake dadi saperangan jenis adhedhasar titikane. Ana patang jinis wujud bingung sajrone novel iki, yaiku mangu-mangu, nangis, nglamun lan *overthinking*.

Mangu-mangu

Wong kang lagi nandang bingung bisa dititiki saka solah bawane. Salah sijine bisa dideleng nalika njupuk kaputusan. Wujud bingung kang paling kerep dialami dening indhividhu yaiku angel njupuk kaputusan. Indhividhu kasebut tansah nenimbang lan ora bisa cepet anggone mutusake samubarang. Yen ing jawa kahanan kasebut bisa diarani mangu. Mangu utawa mangu-mangu yaiku gojag-gajeg utawa mangga-mara. Tegese rada bingung pikire nalika nemtokake pilihan. Kahanan iki mujudake wujud bingung kang kerep kagambar saka paraga utama wanita sajrone novel TRITR anggitane Sunaryata Soemardjo. Paraga utama wanita yaiku Asih kerep ngrasa mangu nalika kudu mangsuli pitakonane liyan, nalika milih antarane rong pilihan lan mangu marang pangrasane dhewe. Tumindake Asih kang kaya mangkono wis nuduhake yen dheweke isih mangu lan isih ana kang nganjel ing batine. Apa kang dipikirake Asih diandharake ing pethikan ngisor iki.

“Aku durung bisa matur saiki mas, aku butuh wektu nggo mikir dhisik”

Wangsulane Asih cekak. Asih banjur kelingan wong-wong sing nate cedhak ana atine. Prono, Andik, wewayangane siji-siji banjur muncul ana ngarepe. Prono sing nganti saiki isih tresna. Banjur Andik sing uga nate kandha tresna marang dheweke sing saiki wis dadi adhine jalaran nikah karo sedulure sing kapernah adhine. (Soemardjo, 2018: 40)

Wangsulane Asih kaya mangkono wis nuduhake yen dheweke mangu lan isih bingung kudu mangsuli kepriye. Yen dideleng saka *id* utawa kepenginane Asih sadurunge, dheweke pancen kepengin mbukak atine kanggo Yono lan miwiti lembaran anyar. Nanging nalika Yono nelakake pangrasane nyatane Asih durung bisa ngimbangi. Tegese dheweke durung nduweni rasa tresna marang Yono. Antarane kepeginan lan pikirane tansah tetandhingan. Bab kasebut kang ndadekake tuwuhe konflik sajrone batine. Kepenginane Asih pancen nglalekake panguripane biyen lan urip sesandhingan kelawan priya liya. Nanging nyatane kang tansah ngglibet ana ing pikirane malah priya-priya ing crita panguripane biyen.

Nangis

Nangis yaiku wujud ekspresi jiwane manungsa kang nduweni saperangan dhasar (Collier sajrone juardi, 2018). Nangis kerep digayutake karo ekspresi emosi lan psikologi manungsa. Kanthi cara nangis, indhividhu bisa nuduhake marang wong liya yen ana problem sajrone jiwane. Nangis sajrone novel TRITR mujudake salah siji wujud problem kajiwan kang ditandang dening paraga utama wanita (Asih). Kanthi cara nangis paraga utama wanita nuduhake yen dheweke ngrasakake problem sajrone batine. Problem batin utawa problem kajiwan kang ditandng dening Asih yaiku bingung. Salah siji pethikan kang nuduhake Asih lagi ngrasakake bingung bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Lelakon sing dialami sajrone dhines ana Polindes Tlemang senjata nggawa kahanan manis nanging uga pait getir. Lelabuhan marang masyarakat sing diwangun kanthi susah payah dadi kandhas tanpa tilas, senjata ora ana gandheng cenenge. Nalika mlaku kamar tanpa dirasa eluhe nelesi pipine. Atine Asih bingung kudu tumindak kepriye maneh. (Soemardjo, 2018: 14)

Pethikan ing ndhuwur mujudake gambaran kahanane Asih. Asih saiki namung bisa angen-angen kahanane ing panguripane kepungkur. Dheweke angen-angen kedadayan rong taun kepungkur. Nalika dheweke kerja ing Polindes Tlemang minangka bidhan. Asih kalebu bidhan kang disenengi ing antarane kanca-kancane, dheweke uga bisa diarani bidhan kang *professional*

amarga bisa mbedakake antarane pakaryan lan urusan pribadine. Sasuwene kerja ing Polindes Tlemang akeh banget kahanan kang wis dilewati. Mula saka kuwi nalika dheweke kepeksa metu saka panggon dhinese kuwi dheweke ngrasa abot banget. Akeh lelakon kang digawa, wiwit kahanan manis nganti pait getire dhines ing kana.

Nglamun

Miturut Freud (sajrone doktersehat.com) nglamun yaiku upaya kang ditindakake indhividhu kanggo maremake konflik kang dialami. Fantasi kang tuwuh nalika nglamun yaiku genti genten antarane kepenginane lan standart sosial masyarakat sakiwa tengene. Nglamun utawa *daydream* yaiku kahanan nalika uwale pikirane pawongan saka kahanan sakiwa tengene tumuju menyang kayalan visual kang nyenengake, kebak pangarep-arep lan ambisi. Nglamun dilakoni sajrone kahanan sadhar. Tujuwan nglamun yaiku kanggo uwal saka rasa bosen (Singer, 2014). Saka andharan kasebut bisa dimangerteni yen wong kang nglamun yaiku wong lagi nandang konflik, kalebu konflik batin. Semono uga Asih kang lagi nandang bingung sajrone batine. Bingung mujudake salah siji konflik batin kang dialami dening Asih.

Tekan omah Asih thenguk-thenguk karo ibune ana ngarep tv. Panyawange tumuju ana layar tivi nanging batine ngglambyar tekan ngendi-endi. Sedina iki mau atine kaya kegodha ora karu-karuwan. Kelingan mas Prono, banjur oleh SMS teka mas Yono malah sing pungkasan ketemu Budi ana kantore. Antarane rasa bingung, seneng lan pangarep-arep. Nanging pangarep-arep sing ora kelakon. (Soemardjo, 2018: 54)

Wujud lamunane Asih bisa dimangerti saka panyawang lan angen-angen kang ora trep. Dheweke uwal saka kahanan sakiwa tengene, yaiku tivi lan ibune. Pikirane angen-angen tumuju ing bab liya. Angen-angene Asih pancen dudu bab kang nyenengake, nanging tumindake kasebut wis nuduhake yen dheweke lagi nglamun. Titikane dheweke ora fokus karo apa kang ditindakake wayah kuwi, yaiku ndelok tivi. Andharan kasebut nuduhake yen Asih pancen lagi nandang konflik sajrone batine. Akeh perkara kang dipikirake saengga mangaribawani pikirane lan ndadekake dheweke mbayangake bab liyane.

Overthinking

Overthinking utawa keladuk anggane mikir pancen kerep dialami dening indhividhu, kalebu mikir ngenani bab katresnan. *Overthinking* mujudake rasa kuwatir kang dirasakake indhividhu, saengga nuwuhake pitakonan-pitakonan ngenani bab negatif. Salah siji titikane yaiku

mikirake bab kang padha kanthi bola-bali. Panyebab sikap *overthinking* yaiku amarga pengalaman ing panguripan biyen. Tuladhane kayata rasa kuciwa lan cidra saka sesambungan katresnane biyen. Pengalaman kasebut bisa ndadekake indhividhu angel percaya marang wong liya. Wujud *Overthinking* kang diandharake Tashandra ing antarane yaiku tuwuh pitakonan kang padha, kuwatir karo wektu sabanjure kanthi pitakonan “kepriye yen”, sarta kuwatir karo apa kang dipikirake wong liya. saka andharan kasebut bisa dimangerteni yen wujud bingunge paraga utama wanita sajrone novel TRITR salah sijine yaiku *Overthinking*. Saperangan tumindake Asih nuduhake titikan saka sikep *overthinking* kasebut. Kayata angel percaya karo priya, mesthi nguwatirake panguripane sabanjure sarta tuwuh pitakonan-pitakonan kang padha ing pikirane.

Asih banjur mikir luwih dawa. Yen sesambungane karo mas Satyo tansaya raket, njur kepriye mbesuke. Mas Satyo statushe dhudha kagungan putra lan wayah. Dheweke dhewe isih legan. Yen rata-rata panemune kanca-kanca, prawan kudu oleh jaka lan dhudha kudu oleh randha. (Soemardjo, 2018: 152)

Pethikan kasebut nggambarake rasa bingunge Asih kang awujud *overthinking*. Rasa bingung kang ditandang Asih bisa dimangerteni saka tumindake Asih kang mikir luwih dawa. Bab kang dipikirake yaiku kepriye mbesuke yen sesambungane kelawan Satyo diterusake. Tumindake Asih kasebut trep karo titikane sikep *overthinking*. Tuwuh pitakonan kasebut disebabake amarga anane *standart sosial* ing masyarakat sakiwa tengene. Wujud *standart sosial* kang bisa dideleng ing pethikan kasebut yaiku panemune kanca-kancane Asih. Akeh kang ngarani yen prawan kudune oleh jaka lan dhudha kudune oleh randha. Sejatine Asih dhewe ngrasa seneng yen bebarengan karo Satyo. Kajaba kuwi dheweke uga nduweni kepinginan bisa urip bebarengan karo wong kang ditresnani, yaiku Satyo. Kapenginan kasebut ora bisa enggal digayuh jalaran dheweke isih bingung manut antarane pangrasane utawa panemune kanca-kancane.

4.3 Panyebab Anane Rasa Bingune Paraga Utama Wanita Sajrone Novel Tembang Raras Ing Tepis Ratri

Panyebab rasa bingung kang dialami dening paraga utama wanita sajrone novel TRITR iki diperang dadi papat yaiku bingung amarga katresnan, bingung amarga paseduluran, bingung amarga kekancan lan bingung amarga rasa tresna marang wong tuwa. Luwih cethane diandharake ing ngisor iki.

Katresnan

Asih kalebu uwong kang digawe bingung amarga tresna. Cita katresnane biyen nyebabake tuwuh trauma ing panguripane saiki. Pancen saben manungsa nduweni pangrasa tumrap apa kang diweruhi utawa kang wis dilakoni. Katresnan kang ndadekake dheweke sedhik lan kuciwa isih terus sliweran ing pikirane. Dheweke kang isih nyimpen rasa tresna marang priya kang ditresnani biyen ndadekake angel *move on*. Kajaba kuwi amarga ora kasil nerusake sesambungane kelawan priya kang ditresnani biyen uga ndadekake dheweke angel anggone njupuk kaputusan lan nemtokake pilihan. Akeh banget andharan kang nuduhake yen Asih bingung amarga bab katresnan. Mula saka kuwi katresnan dadi penyebab utama rasa bingunge Asih. Kahanan kasebut kabukten saka pethikan-pethikan ing ngisor iki.

Lelakon pait kang kudu disangga Asih. Saupama Prono teges ora gelem nampa tresnane Arini wektu semana, mbokmenawa ora ngene dadine. Nanging ya mokal jalaran wong tuwane Prono kekarone luwih seneng marang Arini tinimbang dheweke. Kabeh barang wis kadhung rasa getun wis ora ana gunane. Nanging kahanan sing kaya ngono ikutumrap Asih kaya tembok sing memalangi lakune. Arep mlangkah abot. Yen ora mlangkah apa panguripan iku mung kandheg tekan semono lan ngono wae. Njur yen mandhug kepriye mbesuke. (Soemardjo, 2018: 15)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen cita katresnane Asih ing panguripane biyen dadi pepalang tumrap lakune. Bab katresnane kang ninggalake tatu ing atine ndadekake abot anggone mlangkah. Cita sesambungane Asih karo Prono biyen isih tansah ngglibet ing batin lan pikirane. Senajan wis lumaku rong taun kepungkur, nanging Asih durung bisa nglalekake. Sesambungan katresnane biyen kepeksa kudu dipungkasi jalaran Prono dijodhohake kelawan Arini. Ora cukup semono, sabanjure Asih dituding dadi panyebab pisahe Prono lan Arini. Asih ngrasa salah lan kawirangan karo tumindake dhewe kang ceroboh saengga nyebabake congkrahe bale wismane wong liya. Nganti tekan seprene yen kelingan kedadeyan kasebut dheweke tansah nenimbang lan mangu nalika arep njupuk kaputusan.

Katresnan pancen dadi panyebab utama tuwuh rasa bingung saka paraga Asih. Bola bali dheweke ngrasa mangu jalaran perkara tresna. Asih kerep ngrasa bingung karo awake dhewe amarga pangrasane kang ora tamtu. Pangrasa kang gojag-gajeg kasebut disebabake amarga cita katresnane biyen. Sejatine Asih durung bisa nglalekake Prono jalaran isih nyimpen tresna. Suwalike

dheweke uga kepengin nglalekake Prono jalaran njaga pangrasane Arini. Sabanjure kapenginan kang tansah tetadhangin kasebut nuwuhake kangelan kanggone Asih nampa priya liya. Kahanan kasebut kabukten saka pethikan ing ngisor iki.

Asih meneng. Ngendikane ibune pancen bener. Ing batin Asih banjur negesi dhewe menawa rasane isih kangelan dheweke nresnani priya. Prono sing nate ditresnani nyatane ora tumindak teges, pilihane tumiba marang Asrini. Nanging kahananane saiki wis seje. Sawise kedadeyan Arini pegatan, Prono lagi kandha tresna marang Asih. nanging kanggone Asih tresnane Prono mung dianggep tresna sing ora teges. (Soemardjo, 2018: 42)

Saka andharan ing ndhuwur bisa dimangerteni yen Asih pancen isih ngrasa mangu sasuwene iki. Mangu ngenani bab katresnane. Dheweke isih gojag-gojeg anggone nemtokake pilihane. Akeh banget perkara kang dipikirake nalika arep nampa Priya liya. Perkara kasebut kalebu bab katresnane ing jaman biyen. Wewayangan priya-priya kang nate ana atine biyen tansah ngglibet ana pikirane, saengga dheweke ora bisa fokus karo tujuwane. Pungkasane Asih mung kaya prau ing tengah segara kang keterak ombak tanpa kemudi. Dheweke ora bisa teges mungkasi kudu bali menyang dharatan utawa nerusake laku menyang sebrang Pulo.

Paseduluran

Salah siji panyebabe yaiku sesambungane klawan sedulure, persise dulur ipene yaiku Andik. Andik kang saiki dadi bojone adhine Asih nate nduweni sesambungan tresna kelawan Asih ing wektu kepungkur. Jalaran sesambungan kasebut nganti saiki Asih isih ngrasa rikuh saben ketemu Andik lan Asri. Saben mikirake bab priya wewayangane Andik mesthi muncul ing pikirane lan ndadekake atine ora jenjem. Kahanan kasebut kabukten saka pethikan ing ngisor iki.

Asih ambegan landhung. Lelakon lawas sing nyenengake kaya-kaya mlebu mrasuk ing atine. Yen ibune dhawuh ngajak niliki sedulur kembare ya ana rasa seneng jalaran bisa ketemu Andik, priya sing nduwe kekarepan kenceng lan nate nelakake katresnane marang dheweke. Nanging ya ana rasa sing ora ngopenaki. Omong-saomong yen pas ketemu malah dadi rikuh. Dheweke saiki wis dadi adhine jalaran nikahi sedulur kembar sing wis katon padha nresnani. Mula yen diajak ibune menyang Sawahan batine Asih ana loro. Sepisan, muga-muga Andik pas teka bisa ketemu, utawa babar pisan ora ketemu. Ing batin dheweke ngarep-arep, muga-muga Andik

ora crita bab sesambungane. (Soemardjo, 2018: 82)

Status Andik kang malih dadi seduluran karo Asih ndadekake Asih saya pakewuh anggone tumindak. Sejatine dheweke isih nduweni rasa marang Andik, nanging jalaran Andik wis dadi bojone Asri, mula Asih kudu bisa mendhem rasa tresnane. Kanthi sadhar Asih kepengin nglalekake Andik, nanging kanthi ora sadhar Asih uga isih mikirake Andik. Kabukten saka pethikan ing ndhuwur. Nalika ibune ngajak Asih menyang Sawahan kanggo niliki putune, sing katon ing pikirane dudu ponakane sing lucu nanging malah Andik. Kahanan kasebut nuwuhake rasa kang ora ngopenaki ing batine Asih. omong saomong yen pas ketemu dadi rikuh. Bab kasebut jalaran Asih ora bisa ngontrol emosine marang Andik. Dheweke ngempet antarane rasatresna lan paseuluran.

Sesambungane Asih karo dulur-dulure pancen akeh pangaribawane tumrap apa kang dirasakake Asih. Ora mung sepisan dheweke digawe bingung jalaran pasedulurane, nanging ana kedadeyan liya kang nuduhake yen dheweke bingung amarga mikirake dulure. Perkara sedulur kang dipikirake dening Asih ana gegayutane karo crita katresnane. Saben priya kang nelakake tresna marang Asih lan sabanjure ditampik dening dheweke pungkasan dadi dulure dhewe, jalaran rabi karo adhi-adhine dhewe. Bab kasebut kang sabanjure dadi pikirane Asih, lan ndadekake dheweke gojag-gajeg kepriye sesambungane kelawan priya-priya kasebut lan kepriye panguripane sabanjure. Kaya kang diandharake ing pethikan ngisor iki.

“Apa jalaran iku sing njalari ana mendhung angendanu ana pasuryane wong ayu Asih”.

“Aku bingung kok Mas.”

“Apa Dhik Asih kabotan yen Yono nglamar Surti.”

Asih mung meneng wae. Dheweke bingung kudu ngomong apa marang Satyo. (Soemardjo, 2018: 164)

Andharan kasebut nuduhake yen perkara tresna lan seduluran dadi panyebab rasa bingung Asih. Jalaran priya kang dikenal lan nate nelakake tresnane malih dadi dulure dhewe, Asih kudu mendhem pangrasane lan kudu bisa nampa kahanan kasebut. Mendhem lan nglalekake kedadeyan kang nate dilakoni dudu perkara kang gampang. Kabeh kedadeyan kang wis dipendhem ing alam ora sadhar bisa kapan wae tuwuh maneh ing alam sadhar. Bab kasebut sabanjure kang ndadekake konflik sajrone batin (problem kajiwan). Semono uga karo Asih kang wis nyoba bola-bali nglalekake panguripane biyen nanging ora kasil. Wewayangane Andik kang wis dadi dulure tetep sliweran ing pikirane lan ngrendheti dalan uripe. Dheweke uga wedi yen sesambungane karo Yono

uga bakal kaya mangkono. Sabanjure Asih kuwatir ora bisa urip bareng sedulure kaya adate kulawarga jalaran ana rasa kang ora ngepenaki ing batine.

Kekancan

Sesambungane Asih lan Arini kang nyebabake rasa bingunge Asih uga diandharake ing kedadeyan liyane. Saben Prono nelakake tresnane marang Asih, Asih ora bisa langsung mangsuli. Ana bab liya kang dipikirake saengga dheweke dadi gojag-gajeg kanggo nemtokake pilihan. Bab kang dipikirake ora liya yaiku pangrasane Arini. Tumindake Asih kang tansah njaga pangrasane kanca, mligine sasama wanita diandharake ing saperangan kedadeyan. Kabukten saka pethikan-pethikan ing ngisor iki.

“Mbok ya dipikir sing lumrah wae ta Asih, aja jero-jero. Mbok ya dipikir rasional wae.”
“Ora ngono Mas, Katresnan lan pangrasan iku ora bisa digawe rasional. Iki nyangkut ajine dhiri sing perlu diugemi mbok nganti kapan wae. Aku emoh natoni mbak Arini sing kaping pindho.” (Soemardjo, 2018: 112)

Andharan kasebut bali nuduhake yen rasa bingunge Asih disebabake sesambungan kekancan antarane wanita lan wanita. Saya gedhe kapercayane tumrap apa kang dipikirake ngenani Arini saya gojag-gajeg nalika ngadhepi Prono. Ora mung pisan pindo dheweke ngrasa ngono, nanging bola-bali mligine saben bareng Prono. Kajaba kuwi saben Asih mikirake Prono lan tuwuh kapenginan kanggo nampa Prono, wewayangane Arini dadi pepalang tumrap kapenginane kasebut. Saya suwe dheweke ngrasa wis angel kanggone sesambungan karo priya.

Rasa tresna marang wong tuwa

Tresna kawiwitan kang ditampa saben indhividhu yaiku tresna saka wong tuwa. Semana uga suwalike, anak anggone awèh katresnan kawiwitan yaiku kanggo wong tuwa. Rasa tresna anak marang wong tuwa lan rasa tresna marang kanca utawa wong liya pancen bab kang beda. kalorne mujudake jinis tresna kang ora bisa dipadhakake. Tresnane anak marang wong tuwa ora mung mujudake hake, nanging uga minangka kuwajibanane.

Semana uga karo Asih, minangka anak dheweke banget anggone nresnani wong tuwane mligine ibune. Bab iki jalaran wiwit cilik Asih namung urip bareng ibune. Bapake lunga wiwit Asih isih cilik lan durung nate mulih nganti Asih gedhe. Saking gedhene rasa tresnane Asih marang ibune, dheweke ora pengin nglarani atine ibune utawa nambahi beban pikirane ibune. Mula saka kuwi saben dheweke nindakake apa wae mesthi mikirake pangrasane ibune, kalebu nalika dheweke bakal nemtokake pilihan. Bab kasebut dadi salah siji panyebab

tuwuh problem kajiwane Asih. Dheweke mesthi ngrasa bingung lan ora jenjem nalika arep nindakake samubarang kang ana gegayutane karo ibune. Sabanjure Asih mbutuhake wektu maneh lan tansah nenimbang kanggo nerusake lakune. Kahanane Asih kang kaya mangkono diandharake sajrone pethikan ing ngisor iki.

Ing pangangene banjur mikir kepriye carane matur marang ibune mengko. Sok sok Asih mikir awake dhewe. Probleman kok gilir gumanti tekane. Yen wis rampung iki isih ana siji maneh sing durung tuntas, bab mas Prono. Asih banjur kaya wong bingung. Yen saben Kenya kaya critane kanca-kancane kae kepriye carane enggal oleh jodho. Nanging Asih kok ora ngono. (Soemardjo, 2018: 80)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen rasa bingunge Asih ora mung perkara Tresna, nanging uga amarga rasa tresnane marang wong tuwa. Asih minangka anak uga kepengin nyawang wong tuwane seneng lan bagya. Dheweke ora pengin yen ibune melu menggalih masalah-masalah pribadine. Bukti kang nuduhake yen Asih uga mikirake ibune bisa dideleng ing pethikan ngisor iki.

Asih meneng sauntara ing batin arep crita kok mesakake ibune. Nanging yen ora crita sabenere mengko gek ibune malah melu menggalih. (Soemardjo, 2018: 57)

Sejatine ibune uga ngerti yen anake lagi nandang masalah, nanging Asih mesthi ngupaya ndelikake supaya ora diweruhi ibune. Asih ngrasa yen kahanane saiki wis nggawe susahe wong tuwane. Prawan kasep kang ora bisa enggal mangun balewisma mesthi wae dadi omongane tangga. Mula saka kuwi dheweke emoh nambahi beban pikirane ibune, nanging arep crita marang sapa maneh yen ora karo ibune.

4.4 Mekanisme pertahanan ego paraga utamma wanita sajrone Novel Tembang Raras ing Tepis Ratri

Sakabehe jinis *Mekanisme pertahanan ego* kang digunakake dening paraga utama wanita sajrone Novel TRITR diandharake ing ngisor iki.

Represi

Represi mujudake *mekanisme pertahanan ego* kanthi cara meksa ngilangake pepenginan kang nyebabake rasa kuwatir. Asih uga nindakake upaya kasebut kanggo njaga swasana kajiwane. Tumindake Asih bisa dideleng ing pethikan ngisor iki.

Dumadakan ana rasa sing ora ngepenaki. Asih ora pengin kentir katut banyuning

pangrasa sing ora karuan iline. Dheweke kudu enggal mentas nyawang kasunyatan. (Soemardjo, 2018: 49)

Asih kasil nindakake *represi* tumrap rasa pangrasane marang Andik. Dheweke ora kapilut sungkawane ati sajrone eling-eling lelakon uripe karo Andik biyen. Pungkasane Asih bisa sadhar yen dheweke ora bisa kaya mangkono terus-terusan. Kaya kang diandharake ing pethikan yen Asih kudu enggal mentas nyawang kasunyatan. Tegese dheweke kudu enggal nerusake uripe lan nampa kasuyatan. Kasile Asih anggone nindakake *pertahanan ego represi* kabukten yen dheweke bisa nyambung taline asmara marang priya liya lan nglalekake rasa ora kepenak sajrone batine kang awujud rasa tegang.

Sublimasi

Sublimasi digunakake Asih nalika dheweke bingung kudu maangsuli pitakonane Prono. Sesambungane klawan Prono lumantar telepon ngrembug ngenani perkara ing omahe Asih kepungkur. Nalika kuwi Asih sing lagi metu dolan bareng Prono dumadakan ngajak bali mulih. Sejatine ana perang sajrone batine Asih, antarane nampa utawa nulak Prono. Nanging nalika tekan omah ketiwasan ana Yono kang lagi nunggu Asih. Sikepe Asih kaya mangkono sarta tekane Yono kang tanpa dinuga ndadekake Prono salah tampa. Asih uga nyadhari kuwi. Sabubare kuwi dheweke kuwatir yen Prono ora bakal nghubungi dheweke, nanging nyatane nalika ing rumah sakit Prono malah nilpun Asih. Sajrone guyone Prono dumadakan nyinggung bab Yono lan kedadeyan ing omahe kepungkur. Sanalika Asih dadi kecipuhan lan bingung kudu mangsuli apa. Nujune ana penggaweyan kang kudu ditindakake wayah kuwi. Kahanan kasebut diandharake lumantar pethikan ngisor iki.

Asih rada kecipuhan mangsuli pitakone Prono. Saka ngarep katon mbak Rini nyedhaki, banjur kandha ana pasien anyar ing UGD supaya enggal ditangani.
“pangapurane Mas, iki aku digoleki mbak Rini, ana pasien anyar.”
“Yawis silahkan, kapan-kapan aku kepengin ketemu maneh ora apa-apa ta?”
“mangga kersa Mas. Pangapurane wis ya.”
Ora ngenteni wangsulan, HP banjur ditutup. Asih banjur enggal-enggal menyang UGD ngancani Rini nangani pasien anyar. (Soemardjo, 2019: 70)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Asih nggunakake *mekanisme pertahanan ego sublimasi* kanggo njaga swasana atine kang bingung. Bingung kepriye mangsuli pitakonane Prono. Wujud *sublimasi* kang ditindakake dening Asih yaiku nglakoni pakaryane ing

rumah sakit. Kanggo nyingkrihi rasa ora kepenake, dheweke milih melu mbak Rini menyang UGD nangani pasien anyar. Upaya ngilangake rasa ora kepenak sajrone atine dilakoni kanthi cara nglakoni tumindak kang luwih miguna ing masyarakat. Ngelingi yen dheweke minangka bidhan ana ing Rumah Sakit. Saperangan paedah kang bisa kajupuk saka tumindake Asih kasebut kaping pisan dheweke tetep ngugemi kuwajibane minangka bidhan kanthi aweh pitulung marang pasien. Kaping lorone dheweke bisa nglalekake rasa ora kepenak sajrone batinekarana Prono.

Rasionalisasi

Asih nggunakake *mekanisme pertahanan ego rasionalisasi* kanggo ngurangi rasa bingunge marang pangrasane dhewe. Sawise ketaton atine merga nresnani Prono pangrasane dadi kaya es adhem njendhel. Njalari tuwuhe pitakonan-pitakonan marang awake dhewe ngenani bab tresna. Bakale kanggo apa lan kanggo sapa katresnane mengko diwenehake. Saperangan pitakonan kasebut satemene tetandhingan klawan pangrasane Asih kang isih nyimpen rasa tresna marang Prono. nanging jalaran Prono uwis sesandhingan klawan Arini dheweke ora ngerti kepriye carane ngungkapake utawa mbuwang. Kanggo nutupi rasa bingunge kasebut Asih nggunakake *pertahanan ego rasionalisasi* kaya kang kaandharake sajrone pethikan ngisor iki.

Nyatane kaya sing dilakoni, tresnane marang Prono mung diendhem ing atine. Jalaran tresnane Prono mung kanggo Arini. Menawa digoleki kira-kira pancen ya angel yen kudu timbang sakabehe. Asih unjal ambegan, pikirane diolak alik maneh. Manungsa urip iku lak wis kaparingan akal lan budi. Yen ta nduwe karep lan krenteg kanthi tumemen mbokmenawa apa sing dikepenginake bisa kagayuh senajan kanthi laku sing abot (Soemardjo, 2018: 30)

Pethikan kasebut ngandharake yen Asih nyoba ngurangi bingunge nalika ora bisa mbuwang rasa tresnane marang Prono. Dheweke namung bisa mendhem rasa tresna kasebut jalaran Prono uwis karo Arini. Wujud *rasionalisasi* kang ditindakake dening Asih yaiku nyadhari yen manungsa urip kuwi nduwe akal lan budi. Semana uga karo dheweke kan wis milih dalan panguripan sing kaya mangkono. Senajan ora gampang anggone nglewati nanging Asih percaya yen wis ana krenteg lan karep apa kang dipengeni bakal kagayuh.

PANUTUP

Dudutan

Superego mujudake unsur kang paling nguwasani saka perangane stuktur kapribadene paraga utama wanita.

Kahanan kasebut kang dadi panyebab tuwuhe problem sajrone kajiwane. Nanging ana panyebab liya kang nuwuhake rasa bingung saka paraga utama wanita. Tuwuhe rong kepinginan kang tetandhingan dadi bab utama kang nyebabake batin paraga utama wanita tansah gojag-gajeg ora jenjem. Kapenginan kasebut ana gegayutane karo crita katresnane paraga utama wanita, mula panyebab kang paling magribawani yaiku bab katresnan. Panyebab liya kang diandharake sajrone asile panliten yaiku perkara paseduluran, kekancan lan tresna marang wong tuwa. perkara-perkara kabeh kuwi ana ing panguripane paraga utama wanita sabendinane.

Adhedhasar titikan kasebut wujud bingung kang ditandang dening paraga utama wanita sajrone novel diperang dadi papat yaiku mangu-mangu, nangis, nglamun lan overthinking. Kabeh wujud bingung kuwi maeng kawedhar saka tumindake paraga utama wanita. Kanggo ngelcerem masalah kajiwane, sabanjure paraga utama wanita nggunakake mekanisme pertahanan ego. Mekanisme pertahanan kang digunakake paraga utama wanita ana telu yaiku represi, sublimasi lan rasionalisasi. Saka telung pertahanan kasebut, represi lan sublimasi mujudake pertahanan kang kerep digunakake.

Pamrayoga

Panliten tumrap novel Tembang Raras Ing Tepis Ratri iki namung fokus marang kahanan psikologi salah siji paragane, nanging uga ora ucul saka paraga liyane kang tansah nyengkuyung. Masalah batine paraga utama wanita dipilih amarga dirasa mujudake bab kang paling onjo. Nanging ora nutup kamungkinan kanggo nлити kahanan kajiwane paraga liyane, amarga saben manungsa nduweni kapribaden kang beda-beda. Saliyane kuwi panliten iki mujudake jangkah kawiwitan kang bisa diteliti maneh. Bab kang kaandharake sajrone asil panliten nggunakake tintingan psikologi sastra. Mula saka kuwi isih akeh tintingan liya kang bisa digunakake kanggo nлити.

KAPUSTAKAN

Abdullah. 2012. Galau dari sudut Pandang Psikologi. (online) firmadani.com/galau-dari-sudut-pandang-psikologi.html. diakses padatanggal 12 April 2020.

Alwisol. 2009. *Psikologi Kepribadian*. Malang: UMM Press.

Darni. 2015. *Kekerasan Terhadap Perempuan Dalam Fiksi Jawa Modern*. Surabaya: Unesa University Press

Doktersehat.com. 2019. *Susah Konsentrasi Dan Sering Melamun, Waspadalah Maladaptif Daydreaming*. (Jurnal Online) <https://doktersehat.com>. (diakses pada tanggal 3 Maret 2020).

Endraswara, Suwardi. 2013. *Metode Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.

Hasan, Zaini. 1990. *Karakteristik Penelitian Kualitatif, dalam Pengembangan Penelitian dalam Bidang Bahasa dan Sastra (Editor Aminuddin)*. Malang: Yayasan Asih Asah Asuh (YA 3)

Honestdocs. 2019. *Kebingungan-Penyebab, Gejala Dan Pengobatan*. (diakses 19 maret 2020)

Hutomo, Suripan Sadi. 1975. *Telaah Kesusastraan Jawa Modern*. Jakarta: Pusat Pengembangan dan Pembinaan Bahasa.

Imadha, Hariyanto. 2009. *PSIKOLOGI: Beda Ragu-ragu dan Hati-hati*. Wordpress.com. diakses pada tanggal 13 April 2020.

Minderop, Albertine. 2013. *Psikologi Sastra*. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia.

Nurdiyantoro, Burhan. 2009. *Teori pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University

Rahman, Wen. 2012. *Bingung Bukan Awal Pengetahuan*. Lintas Gayo (online) <http://www.lintasgayo.com/29319/bingung-bukan-awal-pengetahuan.html> diakses pada 1 Desember 2019.

Rass, J. J. 1985. *Bunga Rampai Sastra Jawa Mutakhir*. Jakarta: PT. Grafitipers.

Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra: Dari Strukturalisme Hingga Postrukturalisme Perspektif Wacana Naratif*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.

Singer, Jerome L. 2014. *Daydream and Fantasy*. (Jurnal Online) Taylorfrancis.com. diakses pada tanggal 3 Maret 2020.

Suryabrata, Sumadi. 2003. *Psikologi Kepribadian*. Jakarta: PT. Raja Grafindo Persada.

Tashandra, Nabila. 2018. *Kamu Overthinking? Simaklah Kasus Dan Solusinya*. Kompas.com (diakses 18 Maret 2020).

Utomo, Imam Budi, dkk. 2002. *Eskapisme Sastra Jawa*. Yogyakarta: Gama Media